

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՐԳԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ՓՈՔՐ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆԸ

ԱՐՄԱՆ ՆԱՎԱՍԱՐԴՅԱՆ

1989 թվականի նոյեմբերի 9-ը Եվրոպայի ժողովուրդների պատմության մեջ կմտնի որպես ազատության, դեմոկրատիայի և մարդու իրավունքների հաղթանակի օր: Հազարավոր ցուցարարներ ոգևորությամբ ու ցնծությամբ փլեցին Բեռլինի պատը՝ նրա քարերի տակ թաղելով սառը պատերազմի մռայլ տարիների հիշողությունները՝ հուսալով, որ իրենք և իրենց սերունդներն այսուհետև ապրելու են անվտանգ հասարակությունում, բոլոր ժողովուրդների համերաշխ ու բարեկամական ընտանիքում: Հավանաբար այդ ազնիվ և վեհ զգացումներով էլ տոգորված՝ Ջորջ Բուշը 1990 թվականի գարնանը՝ Պարսից ծոցի ճգնաժամի օրերին, ազդարարեց նոր դարաշրջանի սկիզբը, որն անվանվեց «համաշխարհային նոր աշխարհակարգ» (New World Order): Նույն տարվա նոյեմբերին ՆԱՏՕ-ի և Վարշավայի պայմանագրի ներկայացուցիչները Փարիզում հայտարարեցին հակամարտության և միջազգային հարաբերությունների երկբևեռ (bipolar) մոդելի վերջը: «Նոր աշխարհակարգի համար, համենայն դեպս, ինչպես որ դա տեսնում էր Բուշը, պետք է հիմք հանդիսանային ոչ թե գաղափարախոսական հակամարտությունների ու վախի հավասարակշռությունը, այլ բոլորի կողմից ճանաչված միջազգային նորմերը և բարոյականության սկզբունքները»¹:

Հենրի Քիսինջերը նոր աշխարհակարգի առաջացման գործընթացում առանձնացնում է փոքր պետությունները, որոնք իրենց համարում են «ազգ», սակայն պետություն-ազգ կոչվելու համար շատ քիչ հատկանիշներ (ատրիբուտներ) ունեն: Քիսինջերը գտնում է, որ դրանք քայքայված կայսրություններից, օրինակ՝ Հարավսլավիայից կամ Խորհրդային Միությունից, պոկված բեկորներ են, որոնք, գերի մնալով պատմական վիրավորանքներին և ինքնահաստատման դարավոր երազանքին, առաջին հերթին ձգտում են ոչնչացնել էթնիկական հնամենի թշնամուն: Միջազգային կարգուկանոնը դուրս է նրանց հետաքրքրության, հաճախ նաև երևակայության սահմաններից: Այդ «բեկորները» Երեսնամյա պատերազմից հետո ծնված փոքր պետությունների նման փորձում են պա-

¹ Хейвуд Э. Политология. М., 2005, с. 168.

հել իրենց անկախությունը և ավելացնել սեփական հզորությունը՝ ուշադրություն չդարձնելով միջազգային-քաղաքական կարգի և աշխարհաքաղաքական հիմնահարցերի²: Կայսրությունների փլուզումը, որպես կանոն, իրեն և իր սուբյեկտներին հասցնում է կատակլիզմների, խախտում է երկրների միջև ուժային հավասարակշռությունը, առաջացնում է քառս միջազգային հարաբերություններում: Օրինակ՝ Հոմերական, Օսմանյան, Ավստրո-հունգարական, Խորհրդային կայսրությունների կործանումը: Կայսրությունների անհետացումն աշխարհագրական քարտեզից հանգեցնում է «երկու կարգի լարվածության. առաջինը կապված է կայսրության թուլացումից հարևան երկրների օգտվելու ցանկության հետ, երկրորդը՝ փլուզված կայսրության ջանքերի հետ, որն ուղղված է ծայրամասերում իր իշխանության վերականգնմանը»³:

Այս թեզի հաստատումն է ներկա քաղաքական իրավիճակը: Այսպես, ԽՍՀՄ-ի վերացմանն անմիջապես հաջորդեց ՆԱՏՕ-ի ընդարձակումը դեպի Արևելք, մյուս կողմից՝ Ռուսաստանի ակտիվ դիվանագիտական գործունեությունը խորհրդային նախկին հանրապետությունների ռազմաքաղաքական և տնտեսական ինտեգրման ուղղությամբ: Կայսրությունից պոկված փոքր պետությունների համար, անկախ նրանից, թե որ մեծ պետության կամ պետությունների խմբի հետ են նրանք ինտեգրվում, մեր կարծիքով, նախընտրելի է գերծ մնալ հեղափոխական ճանապարհով քաղաքական նպատակներին հասնելու փորձերից: Անտեսելով դիվանագիտության այս հարացույցը Մերքիան կորցրեց Կոստվոն, Վրաստանը՝ Աբխազիան և Հարավային Օսիան, իսկ Ուկրաինան՝ Ղրիմը: Մտոը պատերազմը զսպիչ դեր էր խաղում կայսրությունների և նրանց սուբյեկտների միջև տարաձայնությունները խաղաղ ճանապարհով, կոնսենսուսի բանաձևով լուծելու համար: Արտաքին վտանգի բացակայության պայմանները ծնում են կենտրոնախույս միտումներ, որոնք իրենց հերթին էթնիկական, ազգային, կրոնական բախումների պատճառ են դառնում: Օրինակ՝ սերբերի, խորվաթների և մոսուլմանների արյունալի բախումները նախկին Հարավսլավիայում, ռազմական կոնֆլիկտները ռուսների և չեչեն անջատողականների միջև, հայ-ադրբեջանական ռազմական գործողությունները Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի պատճառով և այլն: Մակայն ասել, որ փոքր երկրների կոնֆլիկտները զուտ հետևանք են կայսրությունների փլուզման և անկախության նվաճման, այնքան էլ ճիշտ չէ: Պարզապես հին և «կոնսերվացված» հակամարտությունները, միակցվելով նորերին, վերջին հաշվով կազմում են ժամանակակից մարտահրավերների և վտանգների սիմբիոզ: «Համաշխարհային շախմատի տախտակից» այսպես անհետացան ամբողջ պետություններ (օրինակ, Հարավսլա-

² Տե՛ս **Kissinger H.** Diplomacy. N.Y., 1994:

³ Նոյն տեղում, էջ 814:

վիա): Պաշտպանության և անվտանգության վրա ծախսված հսկայական գումարներն անգամ չկարողացան փրկել Ս. Հուսեյնի, Ս. Միլոշևիչի և Ս. Կադաֆիի կյանքը⁴:

Նոր աշխարհակարգը որակական փոփոխությունների է ենթարկում միջազգային հարաբերությունների, արտաքին քաղաքականության և դիվանագիտական ծառայությունների փոխկապակցվածությունը: Վեստֆալյան և Յալթա-Պոտսդամի միջազգային հարաբերությունների համակարգերի էրոզիան XX դարի վերջերից սկսած խորը հետք թողեց քաղաքագիտության այդ երեք սեզմենտների վրա: Գլոբալացման, ինտեգրման և դեմոկրատիայի գործընթացների թափ հավաքելու պայմաններում, որոշ հեղինակների կարծիքով, տեղի է ունենում համաշխարհային պետությունների արտաքին և ներքին քաղաքականության սահմանների վերացում: «Ժամանակակից աշխարհում իր գլոբալացումով հանդերձ ավելի ու ավելի պարզ է ուրվագծվում ներքին և արտաքին սահմանների անհետացման միտումը»⁵: Դրան նպաստում են ինֆորմացիոն հեղափոխությունը, ժամանակակից տեխնոլոգիաները, ՋԼՄ-ները, ժողովրդական դիվանագիտությունը, սահմանների թափանցիկությունը, ժողովրդագրական բումը և այլն: Արտաքին քաղաքականությունը, դասական առումով հանդիսանալով ներքին քաղաքականության շարունակությունը, ավելի ակտիվորեն է մտնում պետությունների ներքին «խոհանոցը»՝ նպաստելու այնտեղ գոյություն ունեցող խնդիրների լուծմանը: Այսօր դժվար է գտնել ներքին քաղաքականության որևէ ոլորտ, որի հետ արտաքին քաղաքականությունը, նաև դիվանագիտությունը, այս կամ այն չափով առնչություն չունենան: Այդ իսկ պատճառով ակտիվ և փորձառու դիվանագիտական ծառայությունները նպաստում են իրենց երկրների հարաբերությունների զարգացմանը բոլոր ուղղություններով (պաշտպանություն, արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, մշակույթ, գիտություն և տեխնիկա, կրթություն և այլն): Որոշ երկրների արդյունքներն ակնհայտ են: ՌԴ արտգործնախարար Սերգեյ Լավրովը նշում է. «Մեր ներքին զարգացման արդյունքները բնական կերպով փոխարկվում (կոնվերտացվում) են միջազգային հարաբերություններում ֆինանսատնտեսական և քաղաքական աճող հնարավորություններով»⁶: Ներքին և արտաքին քաղաքականության սահմանների վերացման այս թեզը, սակայն մերժվում է որոշ հեղինակների կողմից: Առարկությունները հիմնականում այն են, որ քանի դեռ գոյություն ունեն ինքնիշխան պետություններ՝ որ-

⁴ St´u Хаустова Н. А., Глазунов О. Н. Контуры стратегической нестабильности XXI века. М., 2013:

⁵ Демидов В. В. Информационно-аналитическая работа в международных отношениях. М., 2013, с 8.

⁶ Лавров С. В. Между прошлым и будущим. Российская дипломатия в меняющемся мире. М., 2011. с. 55.

պէս միջազգային հարաբերությունների սուբյեկտներ, նրանց արտաքին և ներքին քաղաքականության միջև օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ տարբերությունները կպահպանվեն: Եթէ արտաքին քաղաքականությունը կոչված է պաշտպանելու պետության շահերը միջազգային հարաբերություններում և այլ երկրների հետ փոխհարաբերություններում, ապա ներքին քաղաքականության խնդիրն է ապահովել տնտեսական, սոցիալական, մշակութային և գիտատեխնիկական զարգացումը ազգային, աշխարհագրական և պատմական առանձնահատկությունների շրջանակներում: Պետության, հասարկության զարգացման պայմաններում պետական քաղաքականության այդ բաղադրիչներն անշուշտ ենթարկվում են այս կամ այն տեսակի փոփոխության, սակայն արտաքին և ներքին քաղաքականության սահմանների վերացման մասին խոսք անգամ լինել չի կարող, համենայն դեպս, միջազգային հարաբերությունների զարգացման ներկա փուլում⁷: Մենք հիմնականում համաձայն ենք այս տեսակետի հեղինակների հետ: Այդուհանդերձ, արտաքին և ներքին քաղաքականությունների սահմանների վերացումը և՛ կամ նրանց մոտեցումը, եթէ ոչ նույնացումը, ինչը տեղի է ունենում, մեր կարծիքով, լայն հնարավորություններ է բացում փոքր պետությունների դիվանագիտության համար մեծ տերությունների հետ հարաբերվելիս: Որոշ փոքր պետություններ հմտորեն կարողանում են մանրել այս ուղղությամբ:

Երկրենտ աշխարհակարգ: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետևանքով ձևավորված միջազգային հարաբերությունների Յալթա - Պոտսդամ համակարգի հիմքում դրված էր երկրենտ աշխարհակարգի մեխանիզմը, որը կազմված էր Արևելյան՝ սոցիալիստական երկրների և Արևմտյան՝ կապիտալիստական աշխարհի բլոկներից: Դրանով իսկ երեկվա դաշնակիցները դարձան անդիջում ախոյաններ՝ խրամատավորվելով ՆԱՏՕ-ի և Վարշավայի պայմանագրի երկրների դիրքերում, հայտարարելով ռազմական, տնտեսական, ինֆորմացիոն և մշակութային անհաշտ պայքար, իսկ գլխավերևում ունենալով ճոճվող միջուկային դամոկլյան սրի մշտական սարսափը: Մինչդեռ պատերազմի ահռելի տառապանքներ կրած մարդիկ լի էին վճռականությամբ՝ «Փրկել գալիք սերունդներին պատերազմի արհավիրքից, որը մեր կյանքի ընթացքում երկու անգամ անասելի վիշտ է պատճառել մարդկությանը»⁸: Սակայն ՄԱԿ-ի՝ լավատեսությամբ տոգորված այս կարգախոսը իրականանալու էր մասամբ: Սառը պատերազմի տարիներին ստեղծված երկրենտ աշխարհակարգը, իր բոլոր թերություններով հանդերձ, թերևս իր տեսակի մեջ միակ «modus vivendi»-ն (գոյատևելու ձևաչափ) էր, որն այլընտրանք չունէր պատմության զարգացման

⁷ Ст'ю Штоль В. В. Внешняя политика: вопросы теории и практики. М., 2009:

⁸ ՄԱԿ-ի կանոնադրություն:

նշված շրջանում: «Երկրներ համակարգը ենթադրում է հարաբերություններ երկու բևեռների միջև, որոնք բավականին թշնամաբար են տրամադրված իրար նկատմամբ և կազմված են հզորագույն երկրների միացումից»⁹: Հակասությունների վրա կառուցված մեխանիզմի շնորհիվ մարդկությունը կարողացավ դիմակայել աշխարհակարգի մարտահրավերներին ու վտանգներին: Վաշինգտոնն ու Մոսկվան հնարավորինս պահում էին միջուկային զենքի պարիտետը: Այդուհանդերձ, այդ տարիներին մարդկությունը մեկ անգամ չէ որ հայտնվեց ջերմամիջուկային աղետի եզրին (Բեռլինի ճգնաժամ՝ 1961 թ., Կարիբյան ճգնաժամ՝ 1962 թ., վիետնամական պատերազմ՝ 1964-1975 թթ., աֆղանախորհրդային պատերազմ՝ 1979-1989 թթ., ամերիկա-իրաքյան պատերազմ՝ 2003 -2011 թթ., և այլն): Այս և նման այլ մեծ ու փոքր ռազմական ընդհարումների ընթացքում և՛ Մոսկվայի, և՛ Վաշինգտոնի կողմից հաճախ տեղի էր ունենում երկրներ մոդելի փոխակերպում միաբևեռ մոդելի, և հակառակը: Այսպիսով, երկու գերտերությունները խախտում էին սառը պատերազմի տարիներին իրենց իսկ սահմանած խաղի կանոնները՝ դուրս գալով երկրներ աշխարհակարգի սահմաններից, սակայն «կարմիր գիծը» երբեք չէին անցնում: Երկրներ աշխարհակարգին հաջորդած շրջանի մեկնաբանություններն այդպես էլ միասնական չեն: Որոշ հեղինակներ այն անվանում են Բեյրվեժյան դարաշրջան, մյուսները՝ հետսառըպատերազմյան (Post Cold-War era): Սակայն նրանք միակարծիք են, որ ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում սկսած 1991 թվականից առ այսօր գերակայում է Միացյալ Նահանգները: Հաճախ է խոսվում ամերիկյան կայսրության մայրամուտի, ամերիկյան դուլարի վրա կայացած միջազգային տնտեսական համակարգի փլուզման, Բրազիլիայի, Հնդկաստանի և Չինաստանի վերելքի մասին: Այդուհանդերձ, այսօր էլ ԱՄՆ-ը մնում է միջազգային կյանքի հիմնական ուղորտների առաջատարը: Սակայն հորիզոնում ուրվագծվում է նրա գլոբալ գերակայության մայրամուտը:

Միաբևեռ աշխարհակարգ: XX հազարամյակը պատմության մեջ կմտնի որպես աշխարհաքաղաքական հեղափոխություն, որն արմատապես փոխեց միջազգային հարաբերությունները և միջազգային անվտանգության հիմնական ասպեկտները: Դա ունի իր խորքային պատճառները և դրանցից բխող հետևանքները: «Խորհրդային Միության պարտությունը և փլուզումը դարձան Արևմտյան կիսագնդի՝ Միացյալ Նահանգների՝ որպես միակ և իրոք առաջին գլոբալ տերություն, պատվանդան բարձրանալու եզրափակիչ ակորդը»¹⁰: Խորհրդային Միության փլուզումը արմատական փոփոխության ենթարկեց սառը պատերազմի ժամանակաշրջանում ձևավորված երկբևեռ աշխարհա-

⁹ Лебедева М. М. Мировая политика. М., 2014, с 65.

¹⁰ Бжезинский З. Великая шахматная доска. Геополитика, антология. М., 2006, с. 443.

կարգը, որը իր բոլոր թերություններով հանդերձ, մարդկությանը 20 տարուց ավել զերծ էր պահել խոշոր պատերազմներից և գլոբալ կատակլիզմներից: ՌԴ նախագահ Վլադիմիր Պուտինը հետևյալ կերպ է մեկնաբանում անցումային շրջանի միջազգային հարաբերությունները. «Մառը պատերազմը» վերջացավ: Սակայն այն չավարտվեց «խաղաղության» պայմանագրի կնքումով, հասկանալի և թափանցիկ պայմանավորվածությունների ձեռքբերումով, եղած կանոնների ու ստանդարտների կիրառումով կամ նորերի ընդունումով: Այն տպավորությունն է ստեղծվում, որ սառը պատերազմում հաղթողները որոշել էին օգուտ քաղել իրադրությունից՝ ողջ աշխարհը ձևաչափելու բացառապես իրենց համար, իրենց հետաքրքրությունների համեմատ: Եվ քանի որ միջազգային հարաբերությունները, միջազգային իրավունքը, արգելքների ու հակակշիռների համակարգը խանգարում էին նրանց այդ նպատակին հասնելու համար, նրանք այն տեղնուտեղը հայտարարեցին անորակ, հնացած և անմիջապես փոփոխման ենթակա»¹¹: Արևմուտքը երկու անգամ հաղթող դուրս եկավ սոցիալիզմի հետ գոտեմարտում. ԽՍՀՄ-ը փլուզվեց, ապա պարտվեց սառը պատերազմում: Ներկա միաբևեռ աշխարհակարգը տրամաբանական ավարտն է երկու գերտերությունների միջև ռազմաքաղաքական, տնտեսական պայքարի: Սակայն այս նոր մեխանիզմը հեռու է միջազգային հարաբերությունների պանացեալ լինելուց աշխարհի և հենց Միացյալ Նահանգների համար: Այդուհանդերձ, նա շարունակում է աշխարհը կառավարելու փորձեր անել Հոբսի մոդելով, ըստ որի՝ բոլորը պայքարում են բոլորի դեմ և հնարավոր չէ վստահել միջազգային իրավունքին: Միաբևեռ համակարգը ամերիկյան հեգեմոնիայի նոր տարատեսակն է՝ ուղղված նրա գլոբալ աշխարհաքաղաքական և աշխարհառազմական ծրագրերի իրագործմանը, որը քաղաքագետների շրջանում անվանվում է «կառավարվող քառս» և «համաշխարհային անկարգություն»: Այն իր հետ բերում է միջազգային իրավունքի խախտում, հատկապես փոքր երկրների ժողովուրդների դեմոկրատիայի և իրավունքների սահմանափակում և ճնշում: «Ի դեպ, կայուն միաբևեռության գաղափարը հավանաբար ի սկզբանե եղել է միջ, քանի որ մի պետության հեգեմոնիան միշտ գրգռում է ուրիշ պետությունների և թշնամանք է առաջացնում, իսկ մշտապես խաղալ համաշխարհային ոստիկանի դեր՝ անհնար է: Միաբևեռությունը կարող է լինել ընդամենը անցումային շրջանի համար: Արդեն այսօր նշաններ կան, որ XXI դարի աշխարհակարգը կլինի բազմաբևեռ, հինգ կամ ավել ուժային կենտրոններով»¹²:

Բազմաբևեռ աշխարհակարգ: Մառը պատերազմին հաջորդող

¹¹ «Мировой порядок: новые правила или игра без правил?» Выступление Владимира Путина на заседании международного дискуссионного клуба «Валдай» // www.itv.ru/news/polit/270512).

¹² Хейвуд Э., նշվ. աշխ., էջ 171:

տարիների միաբնեռ աշխարհակարգը համեմատաբար կարճ կյանք ունեցավ և արագորեն սպառեց իր ռացիոնալ հնարավորությունները: Արդ, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով դեֆակտո միաբնեռ աշխարհակարգի ջատագով Միացյալ Նահանգները փորձում են իրենց ստանձնած դերը ներկայացնել որպես հավաքական մեխանիզմի՝ ՆԱՏՕ-ի, G-7-ի և Եվրամիության լիազոր-ներկայացուցիչ, «առաջինը հավասարների շարքում»: Սակայն դա պարզապես քաղաքական բլեֆ է՝ Ամերիկայի կողմից կառավարվող համակարգը ներկայացնել որպես կոլեկտիվ մտքի և ջանքերի արգասիք, երբ բոլոր ռազմական և քաղաքական հարցերը լուծվում են Վաշինգտոնում: Եվ որքան էլ ամերիկացիները փորձեն Արևմտյան երկրների քաղաքականությունը ցուցադրել որպես «միաբնեռ պլյուրալիզմ», այն եղել և մնում է աշխարհը վերաձևելու վաշինգտոնյան փորձ «Pax Americana» ոգով: Նման աշխարհակարգը, բնականաբար, չէր կարող ընդունելի լինել միջազգային հիմնական խաղացողների՝ առաջին հերթին Ռուսաստանի և Չինաստանի կողմից: Ընդ որում՝ Ռուսաստանն ամերիկյան կողմին իր անհամաձայնությունն է հայտնել դեռ այն ժամանակ, երբ սառը պատերազմից հետո ռուս-ամերիկյան հարաբերությունները վերելք էին ապրում: 1997 թվականի ապրիլին Մոսկվայում ստորագրվեց ռուս-չինական հայտարարությունը բազմաբնեռ աշխարհի և նոր աշխարհակարգի վերաբերյալ: Փաստաթուղթն ունեցավ կարևոր նշանակություն 1990-ական թվականների վերջերին ռուսական դիվանագիտության պաշտոնական եզրաբանության ձևավորման համար: Հայտարարությունը ներկայացնում է Ռուսաստանի պաշտոնական տեսակետն ու անհամաձայնությունն այն պրակտիկայի նկատմամբ, որը կամայակա՛նորեն և միակողմանիորեն կիրառեցին ԱՄՆ-ը և ՆԱՏՕ-ի երկրները Հարավսլավիայի կոնֆլիկտի երկու ալիքների ժամանակ (1995-1996 թթ. Բոսնիայում և 1998-1999 թթ. Կոսովոյում)¹³: Արաբական զարնանը հաջորդած արյունալի իրադարձությունները, այնուհետև Ուկրաինայի դեպքերը կտրուկ վատթարացրին ռուս-ամերիկյան հարաբերությունները բոլոր վեկտորներով: Սթիվեն Կոենը ստեղծված իրավիճակը միանշանակ համարում է նոր սառը պատերազմ: «Անկասկած մենք գտնվում ենք սառը պատերազմի մեջ, որն ավելի կխորոնս և կձևավորվի պատժամիջոցների խստացմանը զուգընթաց: Մա ավելի վտանգաշատ պատերազմ է, քան սովետա-ամերիկյան նախկին հակամարտությունն էր, որն աշխարհը հաղթահարեց մեծ դժվարությամբ»¹⁴, «Новая газета» թերթին տված հարցազրույցում ասել է ամերիկյան հայտնի քաղաքագետը:

¹³ Ст' у Багатуров А. Д. Современный международный порядок // "Современные международные отношения и мировая политика". М., 2005, с. 72.

¹⁴ Коэн С. Новая холодная война и потребность в патриотической ереси // <http://www.novayagazeta.ru/comments/65040.html> (29.08.2014).

Քաղաքական ներկա իրադրությունում նոր աշխարհակարգի շուրջ Արևմուտք-Արևելք համագործակցության մասին մտածելն անգամ անիմաստ է: Բացի այդ, միջազգային հարթակում հայտնվեցին լուրջ դերակատարներ (Չինաստան, Հնդկաստան, Բրազիլիա, Ինդոնեզիա, Ճապոնիա, Կորեա), որոնք վճռականորեն են տրամադրված բազմաբևեռ աշխարհակարգ ստեղծելու հարցում՝ Ռուսաստանի հետ կամ առանց: Ինչ վերաբերում է փոքր պետություններին՝ նրանց համար բոլոր առումներով շահեկան է գտնվել բազմաբևեռ աշխարհակարգի արեալում, որը լայն հեռանկարներ է բացում նրանց առջև մեծ տերությունների միջև մասներելու ուղղությամբ: Փոքր երկրների դիվանագիտության պատմությունն ապացուցում է, որ շահում են այն երկրները, որոնք, անկախ տիրող աշխարհակարգից, հավասար հարաբերություններ են զարգացնում մեծ տերությունների հետ, անգամ եթե նրանք գտնվում են սոցիալ-քաղաքական և գաղափարախոսական տարբեր դիրքերում: ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի ղեկավար, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, գեներալ-մայոր Հայկ Քոթանջյանը գտնում է. «Միջազգային համագործակցության միջոցով ռազմական անվտանգության ապահովման երաշխիք են ինչպես հայ-ռուսական ռազմական դաշինքը երկկողմ ձևաչափով և ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում, այնպես էլ ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի կառույցների հետ համագործակցության զարգացումը»¹⁵: Նույն աշխատության մեջ նշվում է, որ ՀՀ առաջնորդվելով իր անվտանգության և կայուն զարգացման շահերով, միջազգային ինտեգրման ու ներքին բարեփոխումների ռազմավարությամբ իր գործունեության գերակայությունն է համարում կառուցել բազմերաշխիք ու հավասարակշռված հարաբերություններ բոլոր պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների հետ: Հատուկ առանձնացվում է ՀԱՊԿ-ի և ՆԱՏՕ-ի, ինչպես նաև Ռուսաստանի և ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների կարևորությունը¹⁶: Մեր կարծիքով, Հայաստանը առաջիկայում ևս պետք է զարգացնի դիվանագիտական այս գիծը, անկախ Եվրասիական միությանն իր անդամակցումից, Արևմուտք-Արևելք հարաբերությունների ներկայիս ծայրաստիճան վատթարացումից և միջազգային հարաբերությունների սրացումից: Նման ընտրությունը միակ ճիշտ տարբերակն է, այլընտրանք չունի, բխում է հանրապետության ազգային ու պետական շահերի անվտանգությունից:

¹⁵ **Հ. Ս. Քոթանջյան**, Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարական մշակման ուղեցույցները տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության համատեքստում, Եր., 2008, էջ 129:

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 131-132:

Բանալի բառեր. Համաշխարհային նոր աշխարհակարգ, կայսրություններից արկված «բեկորներ», Վեստֆալյան և Յալթա-Պոտսդամ համակարգերի էրոզիա, ներքին և արտաքին քաղաքական սահմանների վերացում, երկրներ աշխարհակարգ, ազգային շահեր և պետական անվտանգություն

АРМАН НАВАСАРДЯН – Вызовы нового миропорядка дипломатии малых государств. – После развала Советского Союза и окончания холодной войны складывается новый миропорядок. Эрозия империй, как правило, выявляет латентную этническую вражду молодых государств, которая становится причиной столкновений и военных действий в разных регионах. При этом США стремятся создать однополярный, а Россия, Китай и ряд других стран – многополярный мир. В статье анализируется политическая и дипломатическая борьба великих держав и позиция малых государств, особенно недавно обретших независимость, относительно этого противостояния и высказывается мнение, что национальным и государственным интересам Армении в большей степени соответствует многополярный мир.

Ключевые слова: *новый мировой порядок, «осколки» империй, эрозия Вестфальской и Ялтинско-Потсдамской систем, ликвидация внутри- и внешнеполитических границ, биполярный миропорядок, «управляемый хаос», национальные интересы и государственная безопасность*

ARMAN NAVASARDYAN – The Challenges of the New World to the Diplomacy of Small Countries. – In this article, the author refers to two antagonistic blocs of political and diplomatic struggle in the process of the creation of a new world order after the collapse of the Soviet Union and the Cold War. In this context, the author tries to analyze an important question which was missed from the politicians' attention: it is the position of small and especially newly independent countries to the above-mentioned superpower conflict and the century challenges. It is mentioned that the erosion of the empires brings with it latent ethnic animosity of the liberated sovereign small countries causing clashes and military operations in different regions. Some authors are interested in the possible elimination of borders of internal and foreign policy of countries and the opponents' opinions of that bill. Stopping on the aspiration of seeing the world unipolar by the USA and multipolar by Russia, China and a number of countries, the author believes, that the establishment of a multi-polar world will promote the national interests of the Armenian Republic.

Key words: *a new world order, “torn fragments” of empires, erosion of system of Vestfal and Yalta-Potsdam, Elimination of internal and external political boundaries, bipolar world order, national interests and national security*